

РЕФЛЕКСІЯ ДУШІ САПФО У МОНОЛОГАХ ДРАМАТИЧНОЇ ДІЇ Л. СТАРИЦЬКОЇ-ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ “САПФО”

У статті на матеріалі драматичного етюдів Л. Старицької-Черняхівської “Сапфо” розглянуті деякі різновиди монологів дійових осіб, в яких розкривається їх внутрішній світ (душа). Більше того, визначено спрямованість думок, мрій, прагнень, надій і намірів самої Сапфо у монологів на добро- чи злоторення. Мовлення Сапфо є монологічним, оскільки обставини її життя склалися дуже трагічно.

In the article to realize attempt investigation forms spirituality monologue in the play. The revelation so forms monologue: monologue-reflection, monologue-self-description and monologue-communication. Monologue beginner action play and to end action play.

Драматургія Л. Старицької-Черняхівської досліджувалась з різних позицій і точок зору. Так, Л. Барабан звернув увагу на те, що “традиційні фольклорні мотиви грецьких дівочих пісень та весільних пісень” [Барабан 1992: 31] відчутні у драматичній дії Л. Старицької-Черняхівської.

І. Чернова, досліджуючи образ Сапфо у творчості Л. Старицької-Черняхівської та Лесі Українки, підкреслила те, що у “... драмі переважають ліричні монологи героїні” [Чернова 2000: 126].

Дискусії про те, чи є монолог виявом внутрішнього світу (душі) дійової особи особливо жваво розпочалися у першій половині ХХ століття. Дослідники монологічного мовлення з різних позицій та точок зору підходили до вирішення цієї проблеми. Так, ще 30-х роках ХХ століття Б. Томашівський визначав, що “... монологом називають мовлення актора у відсутності інших акторів, тобто мовлення, яке не спрямоване ні до кого. Проте в сценічній практиці монологом також називають розвинуте й зв'язне мовлення, навіть якщо воно виголошується у присутності інших. Саме в таких монологів вміщено душевний стан героїв...” [Томашівський 2001: 211]. Дослідник Б. В. Якубський у книзі “Елементи теорії літератури (поетика)” зазначав: “... в драматичному творі дійова особа часто розмовляє ніби сама з собою (монолог); але це не те, що в епічному творі: говорить не автор, а дійова особа, це - той самий діалог, але діалог з самим собою” [Якубський 1940: 4].

О. Брусенцова наголошувала на тому, що "...превага монологічного мовлення сприяє тому, що дія у творі драматургії базується на тому, що демонструє розвиток душевних порухів" [Брусенцова 2004: 8] дійової особи.

Отже, літературознавці першої половини ХХ століття й початку ХХІ століття, досліджуючи монологи у творах драматургії, все частіше робили акцент на тому, що у них розкривається душевний стан дійової особи, тобто спрямованість її думок, намірів, прагнень, переживань на добро- чи злоторення собі чи оточуючим її дійовим особам.

У драматичному етюді "Сапфо" Л. Старицька-Черняхівська дає можливість дійовій особі Сапфо розкрити свою душу в формі монологу вже на початку твору.

Вихід першої драматичної дії "Сапфо" розпочинається монологом античної поетеси. У монолозі значно переважають окличні речення, які вказують на особливий емоційний внутрішній стан дійової особи: "Ні, далі, геть! Фаоне мій!" [Старицька-Черняхівська 2000: 36].

Більше того, у монолозі Сапфо є й незакінчені речення, яку підкреслюють емоційну збудженість дійової особи:

*Ні, далі, геть! Несила... О, ці згуки
Печуть вогнем мій мозок, серце рвуть...
Тремтить сльоза...* [Старицька-Черняхівська 2000: 36].

У цих словах відчувається слабкість духу античної поетеси, яка напередодні "...перемогла мужів" [Старицька-Черняхівська 2000: 37] і дорівнялась до муз Олімпу. Всезагальне визнання Сапфо породило в неї теж відчуття страху: "Тремтяча я стояла серед люду, / Холола кров і гасло на вустах" [Старицька-Черняхівська 2000: 37].

Але у натовпі був погляд, який найбільше схвилював поетесу:

*А він, Фаон, на мене там зорив,
І в погляді його світилось щастя
Палав якийсь відрадісний вогонь,
Сподіванки й переконання повний*

[Старицька-Черняхівська 2000: 37].

І жінка відчула особливе внутрішнє піднесення і водночас "Я глянула і захопився дух / І поїняло мене безміре щастя" [Старицька-Черняхівська 2000: 37], тобто поетеса пережила особли-

ве емоційне піднесення, своєрідний душевний злет, оскільки вона відчула особливе бажання творити добро усьому світові:

*І хмарою налинуло натхнення!
Міцна рука торкнулася до струн,
І полилась дзвінкоголоса пісня,
І захлинувсь сп'янілий нею світ*

[Старицька-Черняхівська 2000: 37].

Пісня Сапфо вплинула так на Фаона, що в нього з'явилися сльози на очах, а антична поетеса дякувала за все це музи, яка, на її думку, "... зрушила Фаона зимне серце..." [Старицька-Черняхівська 2000: 38]. Це породило в душі Сапфо впевненість у тому, що Фаон безумовно кохає її так само як і вона його.

Антична поетеса, щоб почути від Фаона "я кохаю" готова "... славу, і безсмертя" [Старицька-Черняхівська 2000: 38] до ніг його покласти, а щоб Фаон все-таки покохав її, для впевненості Сапфо звертається до сил природи.

Цей монолог за змістом класифікуємо, як монолог-роздум, оскільки Сапфо вдається тут до того, що намагається пояснити наслідки, до яких може призвести її захоплення Фаоном.

Отже, за змістом цей монолог є не що інше як монолог-психоаналіз, оскільки його сутність полягає у тому, що дійова особа шукає і пояснює шляхи та причини впливу психологічного стану дійової особи Фаона на її психологічний стан.

Монолог-психоаналіз довгий, дуже часто переривається ремарками драматурга такого типу: "замислилась, дивлячись на море" [Старицька-Черняхівська 2000: 38], "говорить з натхненням і палко" [Старицька-Черняхівська 2000: 39] та інші.

Наступна частина цього ж таки монологу складається з реплік-звернень Сапфо до уявного Фаона:

*Чого ж мовчиш? Боїшся, чи мене
Вважаєш ти за недосяжну скелю?*

[Старицька-Черняхівська 2000: 38].

Такі репліки у формі звернень свідчать про те, що антична поетеса прагнула вирішити свою проблему, звертаючись до людей, богів, предметів та явищ природи.

І знову монолог Сапфо уривається ремаркою Л. Старицької-Черняхівської: "Замислюється, дивлячись на море. Ліра

скочується до ніг, а вона, обхотивши руками коліна, схилиє голову” [Старицька-Черняхівська 2000: 38].

Така режисерська вказівка драматурга свідчить про те, що авторка прагнула якомога глибше зануритись у внутрішній світ (в душу) Сапфо, адже її не цікавило те, як ставиться Фаон до Сапфо, а їй важливо було показати й донести до глядачів й читачів те, як кохає Сапфо чоловіка.

У почутті кохання до Фаона Сапфо виявилась ініціатором, оскільки вона зверталася до моря, вітру, сонця, богині Афродіти з єдиним проханням, щоб ті донесли до Фаона думку про те, як Сапфо його кохає. Ця частина монологу густо пересипана епітетами такого типу: “*вітре буйний, легкокрилий*”, “*сонце ясне та довічне*” [Старицька-Черняхівська 2000: 38] та іншими.

У цьому ж монолозі Сапфо є й елементи молитви, зверненої до статуї Афродіти:

*О Афродіто, богине безсмертна!
Я припадаю з благанням до ніг твоїх:
Вчуй мою пісню, сльозами повитою,
Стогін дівочий спізнай!*

[Старицька-Черняхівська 2000: 39].

Про те, що молитва, звернена до Афродіти, надала оптимізму Сапфо свідчить авторська ремарка: “*Встас. Підіймає ліру і, взявши кілька акордів, говорить з натхненням і палко*” [Старицька-Черняхівська 2000: 39]. Але це тимчасовий стан, який швидко змінюється на протилежний, про який поетеса говорить так:

*Я тремчу, мов та лілея
В любих пестощах зефіра, –
І з душі зринають сльози*

[Старицька-Черняхівська 2000: 40].

А далі жінка розкриває те, як вона здатна кохати чоловіка:

*Милувала б цілі ночі,
Цілувала б до напою
І на груді твої дужі
Впала б спалена жагою!*

[Старицька-Черняхівська 2000: 40] і така любов йде від бажання творити коханому лише добро.

Після розмови з Фаоном Сапфо дійшла “радісного” висновку: “*Він кохає*” [Старицька-Черняхівська 2000: 43], що звучить дещо самовпевнено, оскільки вона вважає, що її не любити не можна.

А наступний монолог Сапфо, у виході третьому, ще переконливіше й емоційніше розкриває стан закоханої жінки, яка звертається до уявного коханого й хоче донести йому силу своїх почуттів:

*О соколе! Тобі несла й знать,
Яким тебе я напою коханням?!
Од ваб райських сп'яніси ти украй,
Згориш в моїх обіймах пустотливих*

[Старицька-Черняхівська 2000: 43].

Сапфо самовпевнено заявляє: “*Він мій, він мій!*” [Старицька-Черняхівська 2000: 43], мріючи про те, щоб світ почув про те, як “... *щастя в серці б'є!*” [Старицька-Черняхівська 2000: 43].

За допомогою таких метафор, як “*ридає серце*”, “*нала вогнем натхнення*” у монологі підсилюється емоційний стан Сапфо. Крім того, на збуджений та піднесений стан жінки вказують окличні речення, які складають значну частину монологу. Все це надає монологу експресивності. Думка про бажане кохання, елементи фантазування у монологі дають підстави його класифікувати як монолог-мрію, в якому розкривається спрямованість душі Сапфо на творення добра для свого коханого Фаона.

Дізнавшись від Ерінни про те, що її кохає Фаон і збирається на ній одружитись, Сапфо знову потрапляє у стан відчаю, який розкривається у наступному монологі.

Вихід п'ятий драматичної дії складається з ще одного монологу Сапфо, який класифікуємо як монолог-роздум, який розпочинається зі звернення і прохання Сапфо до Зевса:

*Хай грім мене страшний твоїй уб'є,
Хай блискавки сліпучі сплять тіло!*

[Старицька-Черняхівська 2000: 48].

І знову експресивності монологу надають окличні речення. Жінка роздумує над тим, як їй здалось, що Фаон її кохає:

*Я ж думала, – шануючи мене
Занадто вже над всі жінки високо,*

*Від того лиш не маєш змоги ти
Мене своїм коханням оповити*

[Старицька-Черняхівська 2000: 49].

У розпачі Саффо злостиво говорить про свою суперницю:

*Немов вівця, білява та плохенька,
І розумом, мов біла та вівця!*

[Старицька-Черняхівська 2000: 49].

А далі їй приходить на думку: “*Навіщо ж жить?*” [Старицька-Черняхівська 2000: 49] і водночас виникає бажання розбити ліру, яка, за її переконанням, стала причиною її страждань. Такі неоднозначні думки в душі поетеси ще більше за-свідчують, що жінка не контролює свій емоційний стан.

І знову Саффо вдається до роздумів над вищими цінностями життя, а категоричність в оцінках предметів, явищ і людей поступово зникає:

І я пірну у Лету з-за химер?

І всі думки повернуться в навіщо

[Старицька-Черняхівська 2000: 49].

Осмисливши всі наслідки своїх емоційних рішень, Саффо “*голосно і твердо*” (за авторською вказівкою) вирішує, що ліри не розіб’є нізащо.

Більше того, вона полишає думку про те, що треба кінчити життям:

Порвать життя... піти в Аїд безсвітний,

Де стелиться скрізь темрявий Ереб,

І то за що? За те, що він кохає

Еріннію, а не Саффо? О, глум!

[Старицька-Черняхівська 2000: 50],

вирішивши, що “*чоловіком дужим хочу бути!*” [Старицька-Черняхівська 2000: 50], таке рішення може свідчити, що жінка переборолася свої почуття.

І знову понад усе вона цінує свій талант, пишається тим, що відома, дорівнюватись до звичайних жінок для неї просто не допустимо:

Я в світ прийшла з зорею на чолі

І з бурею співочого натхнення

[Старицька-Черняхівська 2000: 50].

Тобто Сапфо ставить свою душу митця вище побутових і життєвих проблем.

Але всі ці попередні роздуми Сапфо про цінність життя були тимчасовими, адже в її душі виникає знову суперечність:

Але проте... кохає він її!

Мене чека життя величне й славне...

А у нього на серці все вона...

Вона! Вона! Чого ж не я, нещасна?

[Старицька-Черняхівська 2000: 50].

Вона хоче перебороти свої почуття до Фаона і заздрить тій жінці, яка зможе прихилити голову на його плече.

І врешті-решт Сапфо все-таки не зуміла перебороти свої почуття і кидається до моря, але її зупиняє юрба, яка вінчає поетесу лавровим вінком, тобто слава і визнання зупиняють жінку, яка кидалася до моря зі словами: *"... Годі / Боротися: без тебе – тільки смерть!"* [Старицька-Черняхівська 2000: 50].

Душа античної поетеси розкривається й під час її гри на лірі в останньому виході драматичного етюду, де вона співає пісню у присутності юрби.

Співаючи, Сапфо оголошує найвищими цінностями в житті митця:

Поезію, натхнення і пісні, –

Їм не страшні ні зрада, ні кохання –

Вони цвітуть в святій самотині...

[Старицька-Черняхівська 2000: 58].

У пісні звучить зізнання Сапфо в тому, що їй бракувало сили волі, щоб справитися зі своїми почуттями:

Мій стяг зламавсь, мій світоч вкрила мла...

Я не знесла величного призначення,

Мене жага людська перемогла...

І от стою з розбитим серцем, квола,

[Старицька-Черняхівська 2000: 58].

Пісню, яку виконує Сапфо, граючи на лірі, можна віднести до ще одного монологу драматичного етюду, хоча вона виконує її в присутності інших дійових осіб, але натовп не був учасником цього співу, оскільки жодної репліки не було виголошено упродовж виконання пісні. Тобто Сапфо співала на

“одинці з усіма”, а її глибокий роздум не потребував чиєсь репліки-відповіді.

Ще одним підтвердженням того, що спів Сапфо у виході восьмому – це монолог-пісня є відсутність реакції на її слова “І ось за те... тепер вмираю я!” [Старицька-Черняхівська 2000: 58] присутніх інших дійових осіб, які прореагували лише тоді, коли антична співачка кинулася з лірою в море.

Отже, особливістю монологів у драматичному етюді Л. Старицької-Черняхівської є те, що вони є обрамленням етуду, тобто монологом Сапфо починається етюд і монологом він закінчується. Таку особливість монологів можна спостерігати у драматургії Г. Квітки-Основ'яненка, а саме у п'єсах “Щира любов, або милий, дорожче щастя”, “Бой-жінка” та інших.

У драматичному етюді Л. Старицька-Черняхівська використала такі різновиди монологів, як монолог-роздум, монолог-мрія, монолог-само психоаналіз, монолог-пісня. На нашу думку, авторка віддала пріоритет у драматичному етюді “Сапфо” монологам героїні тому, що вони дали можливість з самого початку твору прослідкувати за тим, як світлі й добротворчі наміри, прагнення Сапфо так і залишились не поміченими об'єктом її кохання.

Обставини її життя склались трагічно, а тому й душа античної поетеси виявилась трагічною.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Барабан 1992 – Барабан Л. Людмила Старицька-Черняхівська. Сторінки драматургічної творчості // Слово і час. – 1992. – № 9. – С. 29-34.
- Брусенцова 2004 – Брусенцова О. Формирование романтизма в драматургии начала XIX века // Наукові записки ХДПУ ім. Григорія Сковороди. – Вип. 2 (38). – Серія: Літературознавство. – Харків, 2004. – С. 3-9.
- Старицька-Черняхівська 2000 – Старицька-Черняхівська Л. Драматичні твори. Проза. Поезія. Мемуари / Вступна стаття, упоряд. та примітки Ю. М. Хорунжого. – К.: Наукова думка, 2000. – 848 с.
- Томашевский 2001 – Томашевский Б. В. Теория литературы. Поэтика: Учеб. пособие. – М.: Аспект Пресс, 2001. – 334 с.
- Чернова 2000 – Чернова І. Образ Сапфо у творчості Л. Старицької-Черняхівської та Лесі Українки / Літературознавчі обрії: Праці молодих учених України. – К., 2000. – Випуск 1. – С. 124-129.
- Якубський 1940 – Якубський Б. В. Елементи теорії літератури (поетики). – К., 1940. – 234 с.